

УДК 631.452:631.582

Я.П. Цвей, доктор сільськогосподарських наук

ІНСТИТУТ БІОЕНЕРГЕТИЧНИХ КУЛЬТУР І ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ НААН УКРАЇНИ

ФОРМУВАННЯ РОДЮЧОСТІ ҐРУНТУ В КОРОТКОРОТАЦІЙНИХ СІВОЗМІНАХ ЛІСОСТЕПУ

Встановлено, що вміст лужногідролізованого азоту в чорноземах типових слабосолонцюватих за застосування 6,25 т/га гною + $N_{33,8}P_{45}K_{33,8}$ за довготривалої системи удобрення в короткоротаційних сівозмінних не зазнав істотного зниження. За 30 років вміст рухомого фосфору підвищився в орному шарі до 41-46 мг/кг ґрунту, тоді як на початок ротації становив 17-21 мг/кг ґрунту, кількість обмінного калію більше залежав від використання калію упродовж ротації культурами сівозмін, від чого його вміст становив 126 мг/кг ґрунту у плодозмінній, просапній – 138, у паровій 116, зернопросапній сівозміні – 140 мг/кг ґрунту, тоді як на початок ротації – відповідно 120, 152, 120 і 123; на неудобрених фонах спостерігалось інтенсивніше зниження вмісту обмінного калію у ґрунті.

Ключові слова: сівозміна, система удобрення, родючість ґрунту, чорнозем типовий.

Родючість чорноземних ґрунтів пов'язана з системою удобрення сільськогосподарських культур, насиченням сівозміни просапними і зерновими культурами, наявністю багаторічних трав, заходами обробітку ґрунту та зволоженням [1,2]. Багаторічні дослідження, проведені на чорноземних ґрунтах, свідчать, що за застосування органо-мінеральної системи удобрення покращується вміст сполук мінерального азоту, рухомого фосфору і обмінного калію, ґрунти стають окультурені [1-7]. В Правобережному Лісостепу України в зоні достатнього зволоження на чорноземних ґрунтах більша ефективність спостерігається від калійних добрив [6,7], що обумовлено невисоким вмістом обмінного калію у ґрунтовбирному комплексі, у Лівобережному Лісостепу – від фосфорних добрив, оскільки рослини використовують фосфор інтенсивніше, порівняно з калієм. Тому агротехнічна оцінка чорноземних ґрунтів за їх довготривалої системи удобрення дає можливість розробити способи підвищення їх родючості з одночасною оптимізацією системи удобрення. Застосування органічних і азотних добрив дає можливість зменшити мінералізацію азоту з ґрунту, покращити його баланс у сівозміні і знизити втрати органічної речовини.

Метою досліджень було встановити вплив системи удобрення короткоротаційних сівозмін на формування родючості чорнозему типового слабосолонцюватого залежно від структури короткоротаційних сівозмін.

Методика досліджень. Вивчення впливу системи удобрення в короткоротаційних сівозмінних проводили в довготривалому стаціонарному досліді Веселоподільської дослідно-селекційної станції (Семенівський район Полтавської області). Поле стаціонарного досліді представлено чорноземом типовим слабосолонцюватим, що характеризується такими агрохімічними і фізико-хімічними показниками ґрунту орного шару: вміст гумусу – 4,5-4,9 %, лужногідролізованого азоту – 140 мг/кг, P_2O_5 (за Мачигінім) – 50 мг/кг ґрунту, K_2O – 160 мг/кг ґрунту, рН сольове – 7,4-7,6.

Чергування культур у сівозмінних було таким: плодозмінна сівозміна: 1. ячмінь з підсівом трав; 2. еспарцет + костриця лучна; 3. озима пшениця; 4. цукрові буряки; просапна: 1. кукурудза на силос; 2. озима пшениця; 3. цукрові буряки; 4. ячмінь; парова: 1. чорний пар; 2. озима пшениця; 3. цукрові буряки; 4. ячмінь; зернова: 1. горох; 2. озима пшениця; 3. озима пшениця; 4. цукрові буряки. Агрохімічні показники ґрунту визначали за загальнозживаними методами: лужногідролізований азот за Корнфільдом, амонійний і нітратний азот за методикою ЦИНАО, рухомий фосфор і обмінний калій за Мачигінім.

Система удобрення представлена в таблиці. Добрива застосовували у вигляді аміачної селітри, суперфосфату гранульованого, хлористого калію і напівперепрілого гною. В сівозміні добрива вносили під цукрові буряки, озиму пшеницю.

Результати досліджень. Азоту, як одному з ключових елементів у живленні рослин, належить істотна роль у підвищенні врожайності сільськогосподарських культур і збереженні родючості чорноземних ґрунтів. Саме тому вивчення азотного режиму чорноземних ґрунтів у процесі сільськогосподарського використання дає можливість оптимізувати живлення рослин, розробити найефективніші норми їх застосування і способи регулювання родючості з урахуванням ланок сівозмін, системи удобрення всієї сівозміни і окремих культур.

Поряд з азотом мінеральних і органічних добрив значний вплив на азотний режим ґрунту має біологічний азот бобових культур, що надходить у ґрунт у процесі азотфіксації асоціативними мікроорганізмами і дає можливість поліпшити азотний баланс ґрунту, підвищити вміст органічних і мінеральних його сполук. При цьому поліпшується мікробіологічний режим ґрунту, синтез органічної речовини і забезпеченість рослин азотом.

Вивчення динаміки вмісту лужногідролізованого азоту під впливом системи удобрення виявимо, що зміни вмісту лужногідролізованого азоту пов'язані із застосуванням як мінеральних, так і органічних добрив.

У моніторингових спостереженнях за родючістю ґрунту лужногідролізований азот є показником потенційної доступності азоту і рівнем забезпеченості ґрунту елементами азоту, що дає можливість програмувати систему удобрення під запланований урожай відповідно до рівня забезпеченості азотом.

Одним із чинників, які впливають на родючість ґрунту, є забезпечення його сполуками мінерального азоту, який залежить як від використання мінеральних і органічних добрив, так і родючості ґрунту. Забезпечення ґрунту потенційно доступним азотом пов'язане з наявністю в ґрунті лужногідролізованого азоту, кількість якого залежить від системи удобрення, чергування культур у сівозміні і обробітку ґрунту.

Вміст лужногідролізованого азоту в чорноземах типових слабосолонцюватих в умовах Веселоподільської ДСС за застосування 6,25 т/га гною + $N_{33,8}P_{45}K_{33,8}$ у плодозмінній короткоротаційній сівозміні підвищився в орному шарі ґрунту до 112 мг/кг, що було на 7 мг/кг ґрунту більше порівняно з початком ротації.

У той же час у просапній і зерно-просапній сівозміні спостерігалась тенденція до зниження, а у паровій сівозміні – стабілізація відповідно до початку ротації сівозміни. Зі збільшенням норми добрив до 6,25 т/га + $N_{33,8}P_{45}K_{33,8}$ підвищення вмісту лужногідролізованого азоту спостерігалось у плодозмінній і просапній сівозмінах.

При довготривалому застосуванні добрив в ґрунті постійно протікають як процеси мінералізації, так і іммобілізації мінерального азоту, як із добрив, так і з ґрунту, що впливає на вміст сполук амонію і нітратів [1,3].

У короткоротаційних сівозмінах на чорноземах типових слабосолонцюватих за використання органо-мінеральної системи удобрення (6,25 т/га гною + $N_{33,8}P_{45}K_{33,8}$) за ротацію сівозміни спостерігається зростання вмісту сполук мінерального азоту, майже удвічі порівняно з початком ротації, що обумовлено як впливом добрив, так і мінералізаційними процесами у ґрунті (табл. 1). Відповідно, у плодозмінній сівозміні вміст мінерального азоту становив 26,5 мг/кг ґрунту. Близькі результати були одержані і в інших сівозмінах.

Отже, в цілому, вміст мінерального азоту на кінець ротації короткоротаційних сівозмін більше залежав від системи удобрення, ніж від ланок сівозмін.

На родючість ґрунту і ефективність фосфорних добрив найбільшою мірою впливає фосфатний режим ґрунтів.

При систематичному внесенні високих норм фосфорних добрив під сільськогосподарські культури у сівозміні зростає в ґрунті кількість доступних сполук фосфатів, що забезпечує максимальний приріст урожаю сільськогосподарських культур. Саме тому підвищення фосфатного рівня ґрунтів [1,4,5] вважають характерною ознакою зростання їхньої родючості і окультуреності.

На чорноземах типових слабосолонцюватих у короткоротаційних сівозмінах вміст рухомого фос-

фору залежить більше від системи удобрення, ніж від ланок сівозмін. У плодозмінній сівозміні застосування 6,25 т/га гною + $N_{33,8}P_{45}K_{33,8}$ за 30 років вміст рухомого фосфору становив в орному шарі 41 мг/кг ґрунту. Близькі результати були одержані у просапній і зерновій сівозмінах. В підорному шарі ґрунту вміст рухомого фосфору становив 28 мг/кг ґрунту, що було на 17 мг/кг більше від початку ротації. У зерновій сівозміні вміст рухомого фосфору не залежав від способу обробітку ґрунту. По фону добрив їх кількість коливалась в межах 41–42 мг/кг ґрунту.

Використання добрив у сівозмінах сприяє підвищенню вмісту обмінного калію [1,6,7]. На відміну від фосфору, для вмісту якого властиве істотне збільшення від удобрення, вміст обмінного калію мало підвищувався у ґрунті. Він має властивість переходити у необмінний фіксований стан, а також більше використовуватись рослинами, ніж фосфор.

У варіанті без добрив вміст обмінного калію у плодозмінній сівозміні становив 100 мг/кг ґрунту, у просапній і зерновій сівозмінах – 100 і 90, паровій – 88 мг/кг ґрунту. За застосування органо-мінеральної системи удобрення вміст обмінного калію підвищується в ґрунті всіх сівозмін, як в орному, так і підорному шарі. У плодозмінній сівозміні за застосування 6,25 т/га гною + $N_{33,8}P_{45}K_{33,8}$ його вміст становив 126 мг/кг ґрунту, у просапній – 138, зерновій сівозміні – 140 мг/кг ґрунту, що обумовлено використанням калію культурами сівозміни.

Висновки.

1. Вміст лужногідролізованого азоту в чорноземах типових слабосолонцюватих за застосування 6,25 т/га гною + $N_{33,8}P_{45}K_{33,8}$ за довготривалої системи удобрення не зазнав істотного зниження, що обумовлено системою удобрення і зоною зволоження.

2. За використання органо-мінеральної системи удобрення спостерігається зростання вмісту сполук мінерального азоту майже удвічі порівняно з початком ротації, що обумовлено як впливом добрив, так і мінералізаційними процесами у ґрунті.

3. Вміст рухомого фосфору залежить більше від системи удобрення, ніж від ланок сівозмін: від застосування 6,25 т/га гною + $N_{33,8}P_{45}K_{33,8}$ за 30 років вміст рухомого фосфору становив в орному шарі 41–46 мг/кг ґрунту, тоді як на початок ротації 17–21 мг/кг ґрунту.

4. За застосування органо-мінеральної системи удобрення вміст обмінного калію більше залежить від використання калію упродовж ротації культурами сівозмін + $N_{33,8}P_{45}K_{33,8}$ від чого його вміст становив 126 мг/кг ґрунту у плодозмінній, просапній – 138, у паровій 116, зернопросапній сівозміні – 140 мг/кг ґрунту, тоді як на початок ротації – відповідно 120, 152, 120 і 123. На неудобрених фонах спостерігається інтенсивніше зменшення вмісту обмінного калію у ґрунті.

Таблиця 1.

Вплив системи удобрення і ведення короткоротаційних сівозміні на агрохімічні показники ґрунту, Веселодільська ДСС, 1978, 2009 р.

Вар.	Система удобрення	Шар ґрунту, см	лужногідролізований азот		мінеральний азот		рухомий фосфор		обмінний калій	
			1978 р.	2009 р.	1978 р.	2009 р.	1978 р.	2009 р.	1978 р.	2009 р.
Плодозмінна сівозміна										
9	Контроль без добрив	0-30	100	91	11	17,4	15	20	105	100
		30-60	98	77	8,1	15,1	11	16	94	90
10	6,25т/гагною+ $N_{33,8}$ P_{45} $K_{33,8}$	0-30	105	112	14,2	26,3	17	41	152	126
		30-60	98	110	13,8	22,7	11	28	114	100
12	6,25 т/га гною + N_{45} P_{60} K_{45}	0-30	112	126	17,5	29,9	16	51	151	120
		30-60	91	98	17,0	19,8	12	30	126	116
Просапна сівозміна										
27	Контроль без добрив	0-30	105	105	10,8	19,3	14	20	104	100
		30-60	98	84	8,0	16,4	13	11	97	86
28	6,25т/гагною+ $N_{33,8}$ P_{45} $K_{33,8}$	0-30	119	112	15,0	26,5	21	41	143	138
		30-60	91	91	11,6	16,2	12	24	105	100
29	6,25 т/га гною + N_{45} P_{60} K_{45}	0-30	112	119	18,2	25,3	20	34	171	120
		30-60	98	91	13,3	16,4	16	29	147	93
Парова сівозміна										
45	Контроль без добрив	0-30	116	91	10,2	19,9	15	22	112	88
		30-60	105	84	7,5	13,5	11	18	95	70
46	6,25т/гагною+ $N_{33,8}$ P_{45} $K_{33,8}$	0-30	118	119	15,8	26,5	20	46	120	116
		30-60	98	98	12,8	21,8	12	30	96	100
47	6,25 т/га гною + N_{45} P_{60} K_{45}	0-30	119	119	16,4	29,2	16	41	154	130
		30-60	105	105	12,8	21,1	11	24	112	93
Зерно-просапна сівозміна										
63	Контроль без добрив Оранка	0-30	109	91	11,5	20,0	16	21	86	90
		30-60	105	84	9,8	16,2	14	15	69	80
64	6,25т/гагною+ $N_{33,8}$ P_{45} $K_{33,8}$	0-30	118	112	14,3	26,3	21	40	123	140
		30-60	105	90	12,0	21,3	16	28	97	100
65	6,25 т/га гною + N_{45} P_{60} K_{45}	0-30	118	119	16,8	26,8	21	42	130	145
		30-60	105	98	13,4	19,0	18	22	101	100

Література

1. Цвей Я.П. Родючість ґрунтів і продуктивність сівозмін. /Цвей Я.П. // – 2014. – ЦП «Компринт». – с.414.
2. Барштейн Л.А., Шкаредний І.С., Якименко В.М. Сівозміни, обробіток ґрунту та удобрення в зонах бурякосіяння / Барштейн Л.А., Шкаредний І.С., Якименко В.М. // Наукові праці ЦБ. – 2002. – с.480.
3. Гамзиков Г.П. Азот в земледелии в Западной Сибири / Гамзиков Г.П. // 1981. – с.267.
4. Заришняк А.С. Фосфатный режим чернозема оподзоленного при длительном применении удобрений / А.С.Заришняк, В.В.Иванина, Т.В.Колибабчук //Агрохимия. – 2014. - №4. с.20-26.
5. Носко Б.С.Фосфатный режим ґрунтів і ефективність добрив. / Носко Б.С - 1990. - С. 224.
6. Заришняк А.С. Калійний режим чернозему опідзоленого за тривалого удобрення зерно-бурякової сівозміни /А.С.Заришняк, В.В.Іваніна, Т.В.Колібабчук //Вісник аграрної науки. – 2013. - №6. –с.10-14.
7. Мартынович Л.И., Мартынович Н.И. Влияние систематического применения удобрений на калийный режим почвы в зерносевооборотных севооборотах / Мартынович Л.И., Мартынович Н.И. // Агрохимия. – 1992. - № 6. – С. 23-28.

Цвей Я.П.

Формирование плодородия почвы в короткоротационных севооборотах Лесостепи

Установлено, что содержание щёлочногидролизованного азота в чернозёмах типичных слабосолонцеватых при применении 6,25 т / га навоза + $N_{33,8}P_{45}K_{33,8}$ при длительной системе удобрения в короткоротационных севооборотах снизилось несущественно за 30 лет, содержание подвижного фосфора повысилось в пахотном слое до 41-46 мг / кг почвы, тогда как на начало ротации было 17-21 мг / кг, количество обменного калия больше зависит от использования калия в течение ротации культурами севооборотов, в связи с чем его содержание составляло 126 мг / кг в плодосменном, пропашном - 138, в паровом 116, зернопропашном севообороте - 140 мг / кг, тогда как на начало ротации соответственно 120, 152, 120 и 123; на неудобренных фонах наблюдалось более интенсивное снижение содержания обменного калия в почве.

Ключевые слова: севооборот, система удобрения, плодородие почвы, чернозём типичный.

Tsvey Ya.P.

Soil fertility forming in short crops rotations of Forest-Steppe

It was determined that content of alkaline hydrolyzing nitrogen has not decreased significantly in salty chernozems for long-term applying 6,25 t/ha manure + $N_{33,8}P_{45}K_{33,8}$ in short crops rotations. The content of phosphorus increased in topsoil till 41-46 mg/kg of the soil in comparing to its content at the beginning – 17-21 mg/kg of the soil. The content of potassium in the soil depended more on its used by crops during rotation and equaled 126 mg/kg of the soil in crops rotation with bean, 138 mg/kg of the soil in raw crops rotation, 116 mg/kg of the soil in rotation with fallow, 140 mg/kg of the soil in grain-raw crops rotation in comparing to its content at the beginning reciprocally 120, 152, 120 and 123 mg/kg of the soil. On the variants without fertilizers it was observed more intensive decrease of exchangeable potassium in the soil.

Key words: crop rotation, fertilizing system, soil fertility, typical chernozem.

Рецензенти

Мазур Г.А. – д. с.-г. н.

Літвінова О.А. – к. с.-г. н.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2015 р.